

60. Lásd erről például Tihanov vélekedését: „Bahtyin részint azért nem törődött sokat azzal az elvárással, hogy rögzítse a kortársai iránti lekötöttségét, mert hite szerint eszméik nagy része általánosan hozzáférhető volt az irodalom kiaknázatlan forrásaiban is, ahol mindazok figyelmére számítanak, akik hajlandók észrevenni őket. Bahtyin munkásságát áttekintve valóban azt fogjuk látni, hogy legkevésbé az irodalmi forrásairól adott számot, ugyanis a művészetet, hagyományos humanista szelvényben, természetes közkinccnek tekintette, olyasvalaminek, mint a levegő, amelyet magától értődően és minden további kötelezettség nélkül lélegzünk be.” (Tihanov, *Contextualising Bachtin*, 167.) Lásd még: Cieplá, *Taking Monologism Seriously*, 1024.

61. Bahtyin, *A szó a regényben*, 138.

62. *Uo.*, 214.

63. Részletekért lásd mindenekelőtt S. Weber, *The Intersection*, Diacritics, 1985/4. Továbbá: Cohen, „Well!”, 68.

ARANY ZSUZSANNA

Kosztolányi Dezső élete

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚTÓL AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOMIG

5. RÉSZ

Hogyan találkozott Kosztolányi a szabadkőművességgel, s mit tudunk páholyunkjáról? Berényi Zsuzsanna Ágnes állítása szerint: „[zsurnaliszta] munkája során került kapcsolatba” páholytagokkal.²²⁵ A kijelentés főleg a *Világ* szerkesztőségében ellátott teendőkre utal, ami azonban csak részben igaz. Ha ugyanis végignézzük, ki mindenki volt szabadkőműves ebben az időszakban, akkor nemcsak a *Világ*, de legalább annyira a *Budapesti Napló* szerkesztőségében végzett újságíró tevékenység is hozzásegíthette Kosztolányit ahhoz, hogy fölvegye a kapcsolatot a mozgalommal. Sőt, a *Nyugat* szerzői között (a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy három egymást követő nagymestere, Balassa József, Supka Géza és Benedek Marcell ugyancsak „nyugatos” volt, de páholytag volt Ignóty, Fenyő Miksa, Hatvány báró és köztudottan Ady is);²²⁶ A *Hét* szerkesztőségében (Kiss József például előadott a zombori szabad líceumban is) és más fórumokon – például Nagy Endre kabaréjában vagy épp a Baross Kávéház Balszélfogó asztalánál – bőven találkozott szabadkőművesekkel. Nemcsak ő került kapcsolatba a szervezettel, hanem például unokatestvére, Csáth Géza is. Nem árt azonban hangsúlyoznunk – amint arra Berényi Zsuzsanna Ágnes szintén utal –, hogy Kosztolányi (és Csáth) már budapesti társaságuknak/munkahelyüknek a látogatását *megelőzően* szülővárosukban, Szabadkán szintén kapcsolatba léphettek/léptek a szabadkőművességgel.

„Az 1899-től ott működő Kossuth Lajos szabadkőműves kör, később az Alkotás páholy körül pezsgett a szabadkőművesi élet. Kosztolányi Dezső közeli ismerősei, sőt családtagjai tevékenyen részt vettek ebben. Közéjük tartozott dr. Brenner József, unokatestvére édesapja. Csáth Géza is előbb lépett a szabadkőművesek közé. Már 1912-ben a budapesti Martinovics páholy tagja lett.”²²⁷ Utóbbi páholy tagjai között találjuk még Adyt – akivel föltehetően egy napon (1914. február 13.) avatták mesterré Csáthot²²⁸ –, Bölönit, Jászi Oszkárt, Nagy Endrét, Reinitz Bélát és Schöpflin Aladárt. Visszatérve Szabadkához: az első ottani szabadkőműves kör

ugyan 1902-ben már meg is szűnt, azonban 1900-ban még elhatározták – és sikeresen meg is valósították –, hogy létrehozzák a városi Szabad Lyceumot. Már korábban is tartottak előadásokat, ám a több városban jelenlévő szabad lyceumok működését semmiképpen sem választhatjuk el a magyarországi szabadkőműves tevékenységtől. „Szabadkőművesek kezdeményezték a Szabad Lyceum, a Társadalomtudományi Társaság Szabad Iskolája, a Széchenyi Társaság alapítását, fenntartásukban pedig kiemelkedő szerepet játszottak” – mutat rá L. Nagy Zsuzsa.²²⁹ Szabadkán olyan személyiségek adtak elő a Lyceumban, mint például Milkó Izidor – akit Kosztolányi is ismert, előadásaira szintén eljárt, valamint (többek között) portrét írt róla a *Nyugaton*²³⁰ –, Toncs Gusztáv – aki gimnáziumi tanára volt, – vagy később Jászi Oszkár, aki szintén egy ideig a *Világnál* dolgozott. Mint az életrajz első szakaszában jeleztem, Kosztolányi Dezső édesapja ugyancsak tartott előadást a Szabad Lyceumban, többek között még a Kossuth Lajos Szabadkai Szabadkőműves Kör megszűnése előtt, 1900. március 18-án, *A hangok világából* címmel. Ezenkívül – amint azt Káich Katalin kimutatja – tanácskozásokat is vezetett, küzdött a líceumi ügyekért, valamint igazgatósági választmányi tag volt.²³¹ „A szabadkai Alkotás páholy végleges megalakulására 1911. január 5-én került sor, amelynek jel-szava a szabadság, egyenlőség és testvériség lett. Ennek szellemében, a művelődés és a jótékonykodás mellett politikai kérdések megoldására is vállalkoztak.”²³² A páholy 1924-től a Jugoszláv Nagypáholy égisze alatt működött.

Kosztolányi Dezsőnek a budapesti Március páholyba szóló felvételi kérelmét 1915. december 20-án olvasták föl, amit a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy felé dr. Gonda Jenő titkár jelentett.²³³ A jelentésben Kosztolányi íróként, illetve „a »Világ« belmunkatársa”-ként szerepel. Azt, hogy Kosztolányi megfelel-e a szabadkőművesi követelményeknek, két „kutató” vizsgálta meg, személy szerint Bakonyi Miksa – a *Dél* című radikális, belső terjesztésű szabadkőműves lap szerkesztője – és Bálint Lajos. A két jelentés közül Bakonyiérol van tudomásunk, aki „karakteres, korrekt, igen talentumos és tartalmas ember”-ként aposztrofálta Kosztolányit.²³⁴ A főmester – aki a vizsgálatot kezdeményezhette – ekkor Ranschburg Viktor volt, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. igazgatója. „A szokásoktól eltérően nem ő, hanem dr. Bakonyi Kálmán, a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy helyettes nagymestere írta alá a kutatói megbízást”²³⁵ 1915. december 30-án.

Berényi Zsuzsanna Ágnes kutatásai alapján tudjuk, hogy a Március páholyt 1909-ben létesítették a Petőfi páholy azon tagjai, akik számára utóbbi túlzottan radikális irányúnak mutatkozott. „Az új páholy névválasztása mutatja, hogy ennek a tagjai sem voltak éppen maradiak, hiszen Március azonnal a 1848-as forradalom kitörésének napját, március 15-ét juttatja eszünkbe. Egyes korai iratokon a páholy nevét csakugyan Március 15-eként jelölték. Az 1848–49-es forradalomra és szabadságharcra történő emlékezést jelzi – tehát feltevéseinket megerősíti – a páholy jel-szava is: Gondolatszabadság, Sajtószabadság, Világszabadság!”²³⁶ Tudjuk, hogy Kosztolányi nem állt messze a 48-as hagyomány szellemiségétől, hiszen nagyapjának, az egykori honvéd Kosztolányi Ágostonnak köszönhetően nagy kultusza volt a családban. Kossuth szerepének fontosságáról szintén szót ejtettünk már: a nagyapával „közös” emigrációról; valamint nevének a kisdíák Kosztolányi naplójában való gyakori előfordulásáról. Arról szintén beszéltünk, hogy Kosztolányinak isko-

laskorában amiatt is adódtak magatartásbeli problémái, mert – nagyapja tanításait szem előtt tartva („ez a nap a legnagyobb ünnepek egyike”) – 1900. március 15-én nem ment iskolába.²³⁷ Ezenkívül a világháború kitörésekor tanúsított „harciasabb” magatartása (ekkorai cikkeinek kijelentései stb.) – többek között az akkori Oroszország ellenségként való aposztrofálása – is összefüggésbe hozható a 48-as örökséggel. A későbbiek folyamán – a Monarchia összeomlásakor, illetve az őszirózsás forradalom idején – ugyancsak az 1848-as múltból táplálkozó, „függetlenségi” nézeteket vall. A Tanácsköztársaság alatt pedig többek között „nacionalizmusa” miatt kerül Lukácsék célkeresztjébe.²³⁸

A Március páholy kiállt a női egyenjogúság mellett, és az Országos Nővédő Egyesület ügyeivel is foglalkoztak. Sőt, ők javasolták, hogy nőket is vegyenek föl szabadkőművesnek. Minden bizonnyal ezzel az orientációval függ össze, hogy Kosztolányi Dezső az 1910-es években több írással szerepelt a Feministák Egyesületének egykori hivatalos közlönyében, *A Nő* című folyóiratban. A havonta megjelenő kiadvány a nők általános politikai, társadalmi, gazdasági és jogi érdekeit képviselte. Felelős szerkesztője Bély-Schwimmer Rózsa – nagy pacifista, a Feministák Egyesületének alapítója (Glücklich Vilmával közösen), valamint a Károlyi-kormány későbbi svájci nagykövete – és Z. Máday Margit volt. A szerkesztőség további tagjai között találjuk még gróf Teleki Sándornét és Pogány Paulát. Kosztolányi 1917-ben és 1918-ban több műfordítást közölt itt, 1915 második felében – tehát a felvételi kérelem fölolvastása előtti időszakban – pedig *Anyák* című versét,²³⁹ valamint *Az idegen csillag* című tárcáját. Utóbbiban egyértelműen a női egyenjogúság mellett foglal állást: „Nem akarjuk észrevenni – az emberiség e sorsfordító óráján sem –, hogy vannak mellettünk olyan lények, az emberiség egyik fele, akik úgy éltek eddig a földgolyón, mint idegen csillagon, hogy a kezük mindaddig nem ért el a föld dolgainak intézéséhez, [...] Ők távol voltak minden üléstől és tanácskozástól, az entente minden cselvetésétől, amely felidézte ezt a háborút. [...] Szinte kiabál a gondolat, hogy ennek a természetességnek, ennek a raison-nak, amit a nő képvisel, helyet kell adni a jövő politikájában.”²⁴⁰ A cikkben egyértelmű utalást találunk a szabadkőműves mozgalomra is. Kosztolányi mintha a nőket – mint „testvéreket” („nővéreket”) – elutasító/kizáró páholyok viselkedését bírálná: „Régen még a kultúra és a jólét, a férfi-uralom frázisainál ellökhették nőtestvéreiket s azt mondhatták, hogy a nők valami »kolosszális felfordulást« okozhatnának a világ sorsában.”²⁴¹ Kosztolányi egyik műfordításához mellékelte levele is mutatja, hogy kapcsolatban állt a Feministák Egyesületével. A levél pár évvel ezelőtt került elő a Magyar Országos Levéltár „Feminista levéltár/Belföldi levelezés” fondjai közül.²⁴²

A Március páholyról tudjuk még, hogy ők javasolták a *Kelet* című lap elindítását is (1909-ben), valamint több szervezetet támogattak, köztük például a Tanítók Szabad Egyesületét. Politikai párthoz ugyan nem csatlakoztak, de részt vettek az általános, egyenlő és titkos választójogért folytatott küzdelemben, illetve ők kezdeményezték – a páholyokon belül – május elseje megünneplését.²⁴³ Kosztolányi Dezsőt végül – ünnepélyes keretek között – 1916. február 7-én vették föl a Március páholyba. A *Dél* a következőképpen tudósított az eseményről: „A pláholy]. február 7-én felvételi díszmunkát tartott. A munka, melyet Ranschburg főm[ester]. t[est]v[ér]. vezetett, s melyen megjelent Balassa h[elyettes]. nagym[ester]. t[est]v[ér]. is, két

részből állott. Először öt keresőt avattak szertartásosan a t[est]véri láncba, azután pedig a szónok köszöntő szavaival kezdődött az ünnepi rész. Az ünneplés dr. Ságody Gyula t[est]vérenek szólt, a szövetségbe való belépésének 25-ik évfordulója alkalmából. Roboz Andor szónok t[est]v[ér]. mintaképpül állította Ságody t[est]v[ér].-t az újonnan felvett t[est]vérek elé, kinek tevékenysége példája az igazi, vérbeli sz[abad]k[ő]m[ű]ve[s]. munkásságának. Az első évben már munkára szólították s azóta állandóan valamely sok munkával járó tisztséget tölt be. Ő írta meg először az Eötvös páholy történetét s éveken át szerkesztette díjtalanul az Orient és a Galilei sz[abad]k[ő]m[ű]ve[s]. folyóiratokat. Ságody volt megalapítója s most is elnöke a Vagyontalanok Jogvédő Egyesületének, mint a Városi Jogvédő Egyesület ügyésze pedig profán pályáján is az elhagyottak egyik legmelegebb, legérzőbb szívű támogatója. [...] Ságody meghatott szavakkal válaszolt az elhangzott beszédekre. Mély hatással volt különösen az a kijelentése, hogy az akar maradni, ami eddig volt: dolgos, munkás sz[abad]k[ő]m[ű]ve[s].”²⁴⁴

Mint az idézett cikkből kiderül, Kosztolányit a nevezett eseményen ötödmagával avatták szabadkőművessé. „Együtt nyert felvételt Cserna Andor, Engl Arthur, Herodek István és dr. Kertész Sámuel »keresővel«. A »díszmunka« ünnepegyességét fokozta, hogy ekkor ünnepelték meg a páholy tiszteletbeli főmesterének, dr. Ságody Gyulának huszonötödik éves szabadkőművesi tagságát.”²⁴⁵ Cserna szintén a *Világ*nak dolgozott – 1913-tól *Az Est* szerkesztőségi titkára (is) –, Engl bankár volt, Herodek részvénytársasági cégvezető, Kertész pedig pénztárigazgató. A páholy korábbi tagjai között találjuk még Pethő Sándort és Király Györgyöt. Kosztolányinak utóbbival való baráti viszonyát egy levél is tanúsítja,²⁴⁶ valamint a *Nyugat* köréhez való tartozásuk szintén összekötő kapocs lehetett. Nem tudjuk azonban pontosan megmondani, Kosztolányi miért éppen ezt a páholyt választotta. Való igaz, hogy Cserna Andor munkatársa volt akkoriban – mint ahogy arra Berényi utal –, ám a többi páholy tagjai között is akadtak barátai (közelebbiek is, mint Cserna), így ez még önmagában nem indokolja választását.

Kosztolányi levelezése viszonylag keveset árul el munkatársi kapcsolatairól,²⁴⁷ ám azt biztosan kijelenthetjük: sok időt töltött kollégáival, lévén, hogy rengeteget tartózkodott a *Világ* szerkesztőségében. A háborús pénzhiány, valamint a gyerekvállalással járó többletköltségek miatt sok feladatot vállalt. „Öt ember helyett dolgozom” – írta Csáthnak egy korábban már hivatkozott levélben, mikor a *Világ* közbenjárása kellett a katonaság alóli fölmentéshez.²⁴⁸ Ezenkívül maga a háborús helyzet is megkívánta a túlórázást, mint ahogy arról egy másik levelében beszámol: „A háborús újságírás rendkívüli feladatokat ró ránk. Éjjel-nappal talpon kell lennünk. Csak éppen aludni és enni tudunk a munkánkon kívül.”²⁴⁹ Akikkel több időt lehetett együtt, azok a már említett Cserna Andor zenekritikus, újságíró és műfordító; Sas László újságíró; Miklós Elemér író, újságíró; valamint Bölöni György író, újságíró és szerkesztő voltak.

Sas László ügyében például Tevan Andornál is közbenjárt, a következő szavakkal ajánlva őt a könyvkiadó figyelmébe: „Kedves jó uram, engedje meg, hogy figyelmébe és jóakarátába, a szeretetébe ajánljam Sas László barátomnak, a *Világ* kitűnő munkatársának a kérését. Eddig megírt és megírandó riportjaiból, amelyeket elbeszélésszerűen, eleven tollal és finom írói érzékkel vetett papírra, egy kis füze-

tet akar összeállítani. Hitem szerint a kis füzet igen kelendő lenne, s becsületet szerezne nemcsak az írójának, de az ön könyvtárának is.”²⁵⁰ A kötet nem jelent meg végül Tevannál, ám a levél bizonyítja: Kosztolányi baráti viszonyt ápolt Sassal. Egy másik levél már arról árulkodik, hogy össze is jártak. „Ma Sasékhoz megyek teára” – tudatja Tátraszéplakon tartózkodó feleségével Kosztolányi.²⁵¹ Miklós Elemér nevét is emlegeti párszor, akinél szintén vendégeskedett,²⁵² és akit – egy, ugyancsak a feleségéhez szóló levele alapján – szintén barátilag kedvelt: „Ma egész délelőtt a kedves Miklós Elemérrel voltam, aki igazán szeret téged.”²⁵³ Akárcsak Sassal, vele is akadtak közös irodalmi „ügyeik”: „Korán fel kellett kelnem, mert Miklós Elemérrel egy irodalmi ügyet kellett elintéznem.”²⁵⁴ Bölönivel szintén szorosabb kapcsolatot ápolt ekkortájt, amit az is bizonyít, hogy 1913-as párizsi nászútjáról olyan baráti levelet küldött neki, amiben kölcsönös szívességtételről esik szó.²⁵⁵ A *Világ* munkatársi-baráti köréből érdemes még megemlítenünk Purjesz Lajos nevét, aki szintén szabadkőműves volt (a *Kelet és az Orient* szerkesztője is), és – mint arról már szó esett – 1913-tól 1920-ig a napilap felelős szerkesztőjeként (később aztán főszerkesztőjeként) működött. 1907 és 1918 között ő volt az Újságírók Egyesületének főtitkára, valamint – a polgári radikalizmus egyik képviselőjeként – később az Őszirózsás forradalomban is részt vett. Kosztolányi vele való szoros kapcsolatát leginkább az bizonyítja, hogy még esküvői tanújának is Purjeszt kérte föl. Nemcsak e tényből, de Kosztolányi levelei alapján is sejthető, hogy a feleséggel ugyancsak baráti viszonyban lehetett: „alaposan meg kell gyógyulnod. Purjesz nagyon melegen érdeklődött irántad”;²⁵⁶ illetve: „Purjesz tegnap megkért, hogy vasárnapra írjak külön cikket [...]. Mindenütt nagyon szeretnek. Téged is, engem is.”²⁵⁷

A főmester Ranschburg Viktorral és egyáltalán az Athenaeummal talán Gömöri Jenőn keresztül ismerkedhetett össze, hiszen a *Modern könyvtár* kötetei – köztük nem egy Kosztolányi-könyvvel – ott jelentek meg a tízes években. Azt, hogy később is kapcsolatban álltak – mikor már Ranschburg a Pantheon Irodalmi Intézet Rt. vezetője lett –, bizonyítja egy 1926-os keltezésű levél, melyben a Kosztolányi által fordított *A szerelem sivatagja* című Mauriac-regény nyomdai előkészületeiről esik szó.²⁵⁸ Érdemes megjegyeznünk, hogy a tízes években Kosztolányi Tevan Andor kiadójával működik együtt – rendre oda viszi megjelenésre váró köteteit –, mely vállalkozás szerényebb volta ellenére is konkurensévé tudott válni az Athenaeumnak. Ranschburg Viktor meg is próbálta „lekenyerezni” a fiatal és tehetséges Tevant, aki azonban nem vállalt munkát az Athenaeumnál, mert időben fölismerete, hogy a fényes pozíció elfogadása saját családi kisvállalkozásuk vesztét okozhatta volna. Az, hogy e fölismerésben maga Kosztolányi is segítette, kiderül egyik visszaemlékezéséből: „Másnap felutaztam Budapestre s Ranschburg igazgatónál jelentkeztem. Ugyanazt elmondta más szóval, amit levélben írt s felajánlotta, hogy maga mellé kreál számomra egy olyan állást, amelyben éppúgy befolyhatok a könyvkiadó, mint a nyomda ügyeibe. [...] E csábító ajánlatra még nem mondtam igent, hanem abban maradtunk, hogy apámat is felküldöm hozzá. Közben elmondtam Ranschburg ajánlatát Kosztolányinak, Karinthynak és még több írónak. Bár mindezek az írók csak nyertek volna azzal, ha én, a jó barátjuk, e nagy és gazdag kiadóvállalatnál vezető pozícióba jutok, ennek ellenére egyhangúan lebeszéltek szándékomról. Egyik irodalmi barátom, egy könyvgyűjtő, ifj. Jacob Gusztáv

ebből az alkalomból 1912. május 25-iki levelében következőket írta nekem: »[...] Az istenért ne tegye meg! Egy tetterővel, tehetséggel, okos fejjel megáldott művész ember, mint maga, szerencsétlen lenne egy ilyen kasztrendszerű vállalatnál! Hiszen át kell látnia, hogy az Athenaeum egyedüli célja megbénítani a Tevan nyomdát – félnek maguktól. Maradjon meg otthon, ahol maga a vezető erő, ahol alkot és elismerésre talál. Bűnt, gyávaságot követ el, ha nem folytatja az oly rövid idő alatt fényes sikert elért működését!« Végül is, mikor apám visszajött Pestről, újból fontolóra vettük a fényes és kecsegtető ajánlatot, barátainak egyöntetű lebeszélését és amikor még a maradásom fejében kizsartoltam szegény apámtól azt az ígéretet, hogy a már régóta szőnyegen lévő füzetes vállalat megindításához hozzájárul, végül is megírtam Ranschburg igazgatónak a lemondó leveletem.²⁵⁹

Ami a két „kutatót” illeti, elmondhatjuk, hogy Bálint Lajossal – még a *Világ* szerkesztőségében való munkája előtt – több fórumon is találkozott Kosztolányi. Színházi körökből is ismerhették egymást, Bálint ugyanis a Thália Társaság alapítói közé tartozott – kiknek működését Kosztolányi figyelemmel kísérte –, dolgozott a Nemzeti Színházban, barátságban állt Hevesivel (bár utóbbi páholytagsága vitatott), valamint írt *A Héthe* is.²⁶⁰ Később a Genius Könyvkiadó irodalmi vezetője lett, ahol Kosztolányi Dezsőnek több kötete (köztük az *Édes Anna*, *Aranysárkány*, *Esti Kornél*) is megjelent az 1920–30-as években. Kettejük jó kapcsolatáról árulkodik továbbá az is, hogy Bálint recenzeálta Kosztolányi 1916-os *Bűbájosok* című kötetét, melyről kellő érzékenységgel írta meg véleményét, komolyan elismerve barátja művészetét.²⁶¹ A másik „kutatóval”, Bakonyi Miksával Kosztolányi az újságíró szakma berkeiben találkozhatott – ő volt ugyanis a Magyar Újságírók Egyesületének alelnöke, valamint a Kosztolányi által is sokat látogatott Otthon Kör főtítkára. Igaz ugyan, hogy mindkettejüknek jelentek meg cikkei az *Egyetértés* című lapban, ám Kosztolányi ottani szereplése – ami éppen Purjesz szerkesztői érájának idejére esett – inkább alkalminak mondható.²⁶² Bakonyi főként közgazdasági cikkekre szakosodott, de jelentek meg szépirodalmi munkái – köztük versek – is.

Kosztolányi föltehetően irodalmi munkássága révén fejtette ki szabadkőművesi tevékenységét, azonban megkockáztatom az állítást: politikai tartalmú vezércikkeit is méltányolhatták „testvérei”, különösen a pacifista szellemben írtakat, valamint a szociális problémákat és az általános választójog kérdését fölvetőket. Mindezt igazolja egy – ugyan későbbre keltezett – dokumentum is, mely már a Világ páhollyal hozható összefüggésbe. Kosztolányi később ennek a páholyoknak lett alapító tagja. A megfogalmazott „feladat” már a forradalmak korához igazodik, ám a világháborús évekre is vonatkoztatható, amikor a *világbéke* volt a szabadkőműveség egyik fő jelszava/célkitűzése: „A budapesti Világ páholy 1919. február 19-iki kelettel a következő tartalmú körlevelet küldte meg a páholyoknak: »Nem szükséges rámutatnunk arra, hogy minden eszmének legjobb érlelője, legjobb terjesztője a sajtó. A magyar forradalom soha el nem jutott volna idáig, ha a legkiválóbb tollak nem állanak szolgálatában. Nagy munka vár reánk! A forradalmi vívmányokat meg kell értenünk. Ez irányító munkát vállalta magára a Világ páholy a Forradalmi könyvtár szerkesztésével és kiadásával.« Finale: Pártoljátok ezt a nemes vállalkozást! (Eredetét l. 43/1919. ikt. Sz. a.)»²⁶³ [kiem. A. Zs.] Mindenesetre 1916. december 18-án – még a Március páholy kötelékében – Kosztolányi második fokba lépett,

azaz „legényfokba” avatták. A főmester és a titkár által szétküldött értesítésből az is kiderül, hogy ezen alkalommal „mesterértekezletet” is tartottak, illetve többeket (Dallos Rezsőt, Haas Mórt és Kondor Bernátot) harmadik fokba avattak.²⁶⁴ Kosztolányi föltehetően azért nem jutott tovább a szabadkőművesi fokokban, mert nem látogatta túl gyakran az összejöveteleket. „A Jelenléti könyvben megtalálható az aláírása [a felvétel és a második fokba avatás dátumain kívül] még 1916. február 28-án és 1916. április 10-én is. [...] Kosztolányi azonban többször nem írta alá a jelenléti könyvet.”²⁶⁵

1917. május 21-én a páholy anyakönyvéből törölték nevét, mivel másnap, huszonhárom társával együtt kivált a Márciusból. Közülük többen – más páholyokból kiváló testvérekkel egyetemben – Világ címen (hivatalosan is) új páholyt alapítottak.²⁶⁶ Kosztolányi ekkor már nem a *Világ* szerkesztőségében dolgozott, hanem a *Pesti Naplónál*. Ennek ellenére nehezen cáfolható, hogy az új páholy neve összefüggésbe hozható korábbi munkahelyével és a napilap működésével. Az új páholy tagjai között ugyanis megtaláljuk a *Világ* más munkatársait is. Rajtuk kívül különböző hivatások képviselői szerepelnek a névsorban: főként kereskedők, ügyvédek, orvosok, gyógyszerészek és tanárok. Az irodalmi emberek és a sajtómunkások közül Jancsó Károlyt és Pilisi Lajost említhetjük (ők tartoztak ekkor a *Világ* kötelékéhez, utóbbi színész évei után a lap haditudósítója lett), Veres Mihályt, a *Pester Lloyd* munkatársát, valamint Vadász Henrik lapkiadót. Az új páholy ideiglenesen megválasztott vezetője a Március korábbi tiszteletbeli főmestere, dr. Ságody Gyula volt. Jelmondatuk: „Világ – Világbéke!” volt.

„A Világ páholy irataiból megállapítható, hogy a páholy szélsőbaloldali beállítottságú volt, antiklerikális akciót indított. Ebben az ügyben naponta tartott a páholy ügyeletet a Nagypáholyházban, a Podmaniczky utca 45. szám alatt [a Podmaniczky utca – Vörösmarty utca sarkán]. Hamarosan kiállt a választójog követelése mellett, a középosztály érdekeit érintő kérdésekben, a különböző népbetegségek [...] ellen szervezett mozgalmat indított.”²⁶⁷ Ezenkívül tudjuk még, hogy a Világ páholy 1918. október 19-én és 26-án tartott „munkáin” üdvözölte az őszirózsás forradalmat, valamint csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz is.²⁶⁸

Milyen tevékenységet fejtett ki Kosztolányi Dezső a Világ páholyban? Berényi Zsuzsanna Ágnes vélekedése szerint irányító szerep juthatott neki, mivel évről évre tagja volt a Nagypáholy Irodalmi Bizottságának. Benedek Szabolcs pedig utal rá, hogy Kosztolányi ún. láncbeszédet is tartott a páholy munkáin.²⁶⁹ Elgondolkodtató azonban, hogy – ha valóban aktív páholy munkát végzett – miért nem lépett mesterfokba, ha nem is a Március idején (melynek összejöveteleiről gyakran hiányzott is), de legalább a Világ páholyba való tartozása időszakában?

Ám milyen dokumentumokról/feladatvállalásokról tudunk még, amelyek alapján mégis aktivitást tulajdoníthatunk neki? Egy, a páholy iratanyagában lévő „nővér-munkára” szóló meghívót hozhatunk példaként, mely tartalmazza az ő nevét is: a nőrokonok számára rendezett esten (1918. március 17-én) Kosztolányi „láncbeszédet” – az összetartozást jelző szertartást kísérő beszédet – mondott. Mivel a műsorban szerepel még Pilisi Lajos *Március idusa* című szónoklata – valamint az összejövetel dátuma szintén jelzésértékű –, föltehető, hogy az ünneplésre éppen március 15-ike volt az apropó. Kosztolányiról pedig jól tudjuk, hogy az 1848-as

forradalom kultusza családi indíttatásból volt fontos számára. Szabadkőműves működésének terméke még a szabályos tercinákban íródott *Láncvers*, melynek kézírata az MTA Könyvtár Kézirattárában maradt fenn. A gépiraton kézzel írt javítások láthatók, valamint az alábbi, zöld tintás, zárójeles megjegyzés: „(Alkalmi vers: – a szabadkőműveseknek, Fölvastam FJ. halálakor.)”²⁷⁰ Mint arra Réz Pál rámutat, nemcsak e megjegyzés, hanem a vers kifejezései, illetve eleve a címe is a szabadkőművességre utal: „a szabadkőművesek temetésén a nyitott sír mellett [...] láncot alkotnak a páholy tagjai, és *láncbeszéddel*, ritkábban *láncverssel* búcsúztatják az elhunytat.”²⁷¹ Kosztolányi Dezső a verset föltehetően Forgách Jenőnek, a Világ páholy egyik alapítójának temetésén mondta el.²⁷² Mindezek fényében az aktív páholy munkáról szóló állításokat részben megkérdőjelezem: ha irányító szerepet töltött is be Kosztolányi, az csak páholytagságának egy rövidebb időszakát jellemezhet.

A szabadkőműves páholyok működését előbb a tanácskormány korlátozta, majd – már Horthy Miklós kormányzásának idején – Dömötör Mihály belügyminiszter 1920. május 18-án egy rendelettel be is tiltotta azt. Nem tudjuk, hogy Kosztolányi ekkor még aktív tag volt-e, de föltételezhető – a mesterfokba való lépés elmaradása okán –, hogy nem szerepelt sokat. Mindenesetre tagsága ezzel a dátummal szűnhetett meg.²⁷³ A testvériséget azonban nem feledhette el, hiszen később is számos szabadkőművessel tartotta a kapcsolatot, elsősorban az irodalmi élet és a sajtó berkeiből. Ezenkívül műveiben szintén találhatunk utalásokat a szabadkőműves szimbolikára, valamint olyan szabadkőműves szerzőktől fordít, mint Kipling vagy Rilke. Talán nem véletlen, hogy éppen a Világ páholy alapításának időszakában, 1917 nyarán jelenti meg Rilke *Imakönyvének* (*Das Stundenbuch*) azon részletét, melyben hangsúlyosan szerepelnek szabadkőműves jelképek.²⁷⁴ Ugyanakkor azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Kosztolányi 1919 őszétől 1921 augusztusáig vezette az *Új Nemzedék* című napilap *Pardon* rovatát, melynek glosszái között több szabadkőműves-ellenes szöveget találunk. 1921 májusában azonban – pár hónappal a nemzeti radikális újságtól való eljövetele előtt – éppen a *Nyugat* hasábjain közli az említett Rilke-vers újrafordítását.²⁷⁵ Igaz, a megjelenés apropóját a *Modern költők* című műfordítás-antológia második kiadása adja,²⁷⁶ ám egy szabadkőműves szimbolikájú vers közlése akkor, amikor Kosztolányi számos ellenséget szerzett egykori páholytestvérei köréből (is), az újbóli közeledés gesztusaként értelmezhető.²⁷⁷

(folytatjuk)

JEGYZETEK

225. Berényi Zsuzsanna Ágnes, *A szabadkőműves Kosztolányi Dezső*, Irodalomtudományi Közlemények, 1998/5–6, 787.

226. Vö. Benedek Szabolcs, *Nyugatos szabadkőművesek – szabadkőműves nyugatosok*, Eső, 2008/3.

227. Berényi, *A szabadkőműves Kosztolányi Dezső*, 787.

228. Vö. Benedek, *Nyugatos szabadkőművesek – szabadkőműves nyugatosok*.

229. L. Nagy Zsuzsa, *Szabadkőművesség a XX. században*, Kossuth, Budapest, 1977, 28.

230. Kosztolányi Dezső, Milkó Izidor, *Nyugat*, 1925. márc., 349–350.

231. Káich Katalin, *A Szabadkai Szabad Lyceum Egyesület (1899–1918)*, Üzenet, 1979/6, 337–338.

232. Kiss Gusztáv, *Gondolatok a szabadkőművesség és a szabadkai polgárság kapcsolatáról*, Üzenet, 1999/9–12, 125.

233. KD fölvételével kapcsolatos adatokat, levéltári forrásokat lásd: Berényi, *A szabadkőműves Kosztolányi Dezső*. A továbbiakban e tanulmányra támaszkodom.
234. Vö. *Uo.*, 789.
235. *Uo.*, 788–789.
236. *Uo.*, 787–788.
237. Lásd bővebben az életrajz családtörténettel foglalkozó, első szakaszát (*I. szakasz [1885-ig]*).
238. Lásd bővebben a soron következő, *Forradalmak kora* című fejezetet.
239. Kosztolányi Dezső, *Anyák*, A Nő, 1915. dec. 18., 187. A műfordítások adatait lásd: Forrásjegyzék 3.
240. Kosztolányi Dezső, *Az idegen csillag*, A Nő, 1915. aug. 5., 122.
241. *Uo.*
242. Vö. Sárközi Éva, „*Kedves szerkesztő kisasszony*”. *Kísérlet egy ismeretlen Kosztolányi-levél megfejtésére*, Irodalomtörténet, 2006/2, 242–249.
243. Ezzel kapcsolatban dokumentumot is közöl az egyik híres szabadkőműves-ellenes kiadvány, 1921-ben, tehát már a páholyok betiltását – és irataik elkobzását – követően: „A Március páholy azt az indítványt terjesztette a szövetségtanács elé, határozza el, hogy május hónap első napját azon eszmei tartalmánál fogva, mely azt a nemzetközi szociáldemokrácia ünnepévé avatta és főként azon kapcsolathoz fogva, amellyel a mai viszonyok közt ez az ünnep a világbékére irányuló törekvésekhez fűződik, a maga részéről úgy ebben az esztendőben, mint a jövő esztendőben ünnepként megüli. A szövetségtanács által kiküldött 12-es bizottság foglalkozott ezzel a javaslattal és azzal terjeszti a szövetségtanács elé, hogy miután a szabadkőműves szövetségnek minden irányzat rokonszenves, amely a világbékére törekszik és mivel a szociáldemokrata irányzat jogkiterjesztő törekvése is csak rokonszenves lehet a szabadkőművesség előtt, melynek egyik elsőrangú feladata, hogy az emberi jogok kiterjesztéséért küzdjön, a szövetségtanács szívesen látja, hogy a páholyok május 1. [elsejét] megünnepelik.» (Eredetileg I. 72/1917. ikt. Sz. a.)” – Barcsay Adorján, *A szabadkőművesség bűnei I.*, Egyesült Keresztény Nemzeti Liga, Budapest, 1921, 212.
244. [Szerző nélkül], *Március*, Dél, 1916. márc. 25., 10.
245. Berényi, *A szabadkőműves Kosztolányi Dezső*, 789.
246. Vö. KD levele Kner Imrénének, [Budapest], 1920. dec. 1. = *KDL-Réz*, 448.
247. Egyetlen példát idézhetünk ezen a ponton: „A redakcióban én harmadmagammal vagyok. Miklós még mindig kórházban fekszik, Sas riporton van, Cserna, Jancsó, Bölöni beteg.” – KD levele Kosztolányi Dezsőnének, [Budapest, 1915. okt. 7.] = *KDL-Réz*, 305.
248. KD levele Csáth Gézának, Budapest, 1916. jún. 16. = *KDL-Réz*, 376.
249. KD levele Oláh Gábornak, Budapest, 1915. ápr. 29. = *KDL-Réz*, 282.
250. KD levele Tevan Andornak, Budapest, 1915. jan. 17. = *KDL-Réz*, 278.
251. KD levele Kosztolányi Dezsőnének, Budapest, [1915.] okt. 13. = *KDL-Réz*, 311.
252. „Este Saséknál vagyok teán. Holnap megyek Miklós Elemérhez.” – KD levele Kosztolányi Dezsőnének, [Budapest, 1915.] okt. 13. = *KDL-Réz*, 311.
253. KD levele Kosztolányi Dezsőnének, [Budapest, 1915.] okt. 26. = *KDL-Réz*, 323.
254. KD levele Kosztolányi Dezsőnének, [Budapest, 1915.] okt. 27. = *KDL-Réz*, 324.
255. „Kedves Bölöni, önnek elküldtem Milánóból a két könyvet. Remélem, már meg is kapta. Amint azonban látja, én is sietek öntől szívességet kérni. Itt küldöm a villamosjegyemet, amely július 1. lejár, s kérem önt, legyen szíves az önével és a többivel együtt küldetni az igazgatóságához, hogy nyomokban megújítsák.” – KD levele Bölöni Györgynek, Párizs, 1913. jún. = *KDL-Réz*, 249.
256. KD levele Kosztolányi Dezsőnének, [Budapest, 1915. okt. 8.] = *KDL-Réz*, 307.
257. KD levele Kosztolányi Dezsőnének, [Budapest, 1915.] okt. 13. = *KDL-Réz*, 311.
258. Vö. KD levele Ranschburg Viktornak, Budapest, 1926. febr. 10. = *KDL-Réz*, 535.
259. Tevan Andor, *Narancsliget az Északi-sarkon. A nyomda könyvkiadásának történetéből Petőcz Károly kiegészítésével*, Kner, Békéscsaba – Gyoma, 1989.
260. KD e fórumokon való működését, valamint Hevesivel való kapcsolatát lásd részletesen a *III. szakasz (1903–1913)*-ban.
261. Bálint Lajos, *Kosztolányi Dezső: Bűbájosok*, Világ, 1916. ápr. 9., 21.
262. 1906 és 1910 között mindössze hat munkája látott napvilágot a lapban, köztük egy műfordítás. Lásd: Forrásjegyzék 4.
263. Közli: Barcsay, *A szabadkőművesség bűnei I.*, 231.

264. Vö. Berényi, *A szabadkőműves Kosztolányi Dezső*, 791.

265. *Uo.*, 792.

266. Az említett, Barcsay Adorján által közreadott kiadvány második kötete a korabeli szabadkőművesek névsorát közli, benne KD adataival: „Kosztolányi Dezső író, a »Világ« belmunkatársa, B[uda]pest, Fehérvári út 15/a szül.: Szabadka 1885. III/29. Fv.: 1916. Világ p. Páholyalapító.” – Barcsay, *A szabadkőművesség bűnei II.*, 175. (II. kötet: A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy védelme alatt működött páholyok tagjainak névsora)

267. Berényi, *A szabadkőműves Kosztolányi Dezső*, 795.

268. Vö. Réz Pál, *Kosztolányi-mozaik. A szabadkőműves Kosztolányi*, Kortárs, 1984/9, 1460.

269. Forrásmegjelölés nélkül hozza: Benedek, *Nyugatos szabadkőművesek – szabadkőműves nyugatosok*.

270. Kosztolányi Dezső, *Láncvers*, MTA KK Ms 4612/45. A gépirat és a zöld tintás megjegyzés külön papírlapon található, ám mindkettő föl van ragasztva egy harmadik (közös) papírlapra. Nem tudjuk, KD készült-e bárhol is megjelentetni a verset.

271. Réz, *Kosztolányi-mozaik*, 1460.

272. Vö. Berényi, *A szabadkőműves Kosztolányi Dezső*, 795. Berényi állításával ellentétben Réz Pál „F J.” helyett „F I.”-nek olvassa a kéziratban található monogramot. Tanulmányát Vargha Balázusra hivatkozva írta, aki 1972-ben tette közzé a verset, még „a költő hagyatékából”. Réz hipotézise alapján Farkas Imre hivatalnok temetésére írhatta KD a költeményt. Farkas azonban a Könyves Kálmán páholy tagja volt, így maga Réz Pál is kételkedik föltételezésében. Vö. Réz, *Kosztolányi-mozaik*, 1460. A kézirat alapján úgy vélem, hogy mindkét variáció helyes lehet, azaz „F I.”-nek és „F J.”-nek egyaránt olvasható a monogram. Mivel KD a Berényi Zsuzsanna Ágnes által azonosított személy temetésére nagyobb valószínűséggel írhatta a verset, így a Berényi megoldása mellett voksolok.

273. Forrásmegjelölés nélkül hozza az adatot: Réz, *Kosztolányi-mozaik*, 1460.

274. Rainer Maria Rilke, *Templomépítő*, ford. Kosztolányi Dezső, Bácsmezei Napló, 1917. jún. 8., 3.

275. Rainer Maria Rilke, *Az »imakönyv«-ből*, ford. Kosztolányi Dezső, Nyugat, 1921. máj. 1., 710–711. A két szövegváltozat közti eltérésekkel kapcsolatban lásd: László Erika, *Magyar »Rilkék«*, doktori disszertáció, kézirat, 36. <http://doktori.btk.elte.hu/lit/laszloerika/diss.pdf> (Utolsó letöltés: 2015. aug. 9.).

276. *Modern költők 1–3. Külföldi antológia. 1. Franciák, 2. Németek, 3. Angolok, olaszok, spanyolok stb.*, [szerk., ford. Kosztolányi Dezső], Révai, Budapest, 1921.

277. Bővebben lásd a „Pardon, Kosztolányi!” fejezetet.

SEREGI TAMÁS

A művészetek rendszere és a realizmus problémája

LUKÁCS GYÖRGY ESZTÉTIKÁJÁRÓL

Míntha minden ott lenne már elejétől fogva, egyfajta logosz szpermatikoszként, csíra alakjában, amely csak kisarjadásra, kibomlásra és szerves kiteljesedésre vár. Míntha minden meggyőződés készen lenne már a tízes évek legelején, csak a maga világát akarná megtalálni, az önállóságát, létérvényét és végső soron valóságát, vagyis konkrét totalitását. A nagy fordulat, a tízes évek végi megtérés, csak az életben (a politikában) hoz fordulatot, az esztétikában nem sokat. Csupán az el-lenség nevei szaporodnak az idő előrehaladtával: impresszionizmus, naturalizmus, avantgárdizmus, taylorizmus, expresszionizmus, dokumentarizmus, irracionalizmus, egzisztencializmus stb. – majd minden izmus, beleértve a realizmus inautentikusnak tartott formáit is. A totalitás nem létezhet kizárás nélkül. Lukács nem vall-